

Євген Юрійович ШАПТАЛА,

кандидат юридичних наук

(Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків)

РІВНІ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ У СУДОВІЙ СИСТЕМІ

У статті встановлено, що рівні протидії корупції у судовій системі – це своєрідні ланки, відносно до яких вибудовується нормативно-правова основа, формується інституційна структура комплексної протидії корупції в сфері діяльності органів правосуддя, а також організовується реалізація уповноваженими суб'єктами адміністративних та інших спеціальних інструментів антикорупційного змісту. Відмічено, що на міжнародному рівні протидія корупції у судовій системі здійснюється: по-перше, через затвердження та імплементацію міжнародних антикорупційних стандартів та принципів закріплених в концепціях міжнародних організацій; по-друге, встановлення загально-світових правил трудової діяльності та професійної етики представників органів правосуддя; по-третє – організацію та здійснення міжнародного співробітництва за напрямом розбудови прозорої системи правосуддя; по-четверте, участь в роботі міжнародних, незалежних організацій, які оцінюють стан протидії корупції в органах судової влади та виправлення виявлених в ході моніторингу прогалин, порушень та інших недоліків.

Аргументовано, що на загально-національному рівні відбувається осмислення змісту явища корупції в аспекті вітчизняних правових, політичних, економічних та соціальних реалій. Законодавчого визначення отримують дії, які вважаються корупційними, а також механізми їх попередження, профілактики та припинення. Окрім того, на даному рівні формується державна антикорупційна політика, система виконання передбачених нею заходів, а також декларуються гарантії законної та незалежної роботи сфери правосуддя.

Ключові слова: *рівні, корупція, протидія корупції, рівні протидії корупції, судова система.*

Постановка проблеми. Корупція є складним і багатограним суспільним явищем, яке продовжує суттєво впливати на політичні, економічні та соціальні процеси в Україні, підриваючи легітимність державних інституцій і зменшуючи ефективність правозастосування. Її прояви охоплюють практично всі сфери публічної діяльності, однак особливо небезпечним є поширення корупційних практик у судовій системі, адже саме вона покликана забезпечувати захист прав і свобод людини та громадянина на засадах об'єктивності, безсторонності та верховенства права. Наявність корупції у судочинстві не лише спотворює зміст

правосуддя, а й підриває довіру суспільства до держави загалом. Саме тому подолання цього явища потребує комплексного, багаторівневого підходу, який враховує взаємодію правових, організаційних та інституційних механізмів і забезпечує системну протидію корупції на всіх етапах функціонування судової влади

Питання про ланки відповідно до яких вибудовується та організовується процес боротьби із корупцією на території нашої країни активно досліджували у своїх роботах В. А. Біленко, А.В. Боголепова, П. В. Дерев'янка, А. О. Діденко, О. З. Захарчук, О.В. Іванов, В. П. Кушпін, В. І. Лисий, Є. М. Пащенко, В. Т. Пунь, Д. В. Слинько та багато інших. Втім, попри існування теоретичного підґрунтя, проблема рівнів протидії корупції саме в роботі судової системи України не отримала на сьогоднішній день належної уваги з боку українських науковців.

Мета статті полягає у тому, щоб виділи рівні протидії корупції у судовій системі. Для досягнення вказаної мети необхідно вирішити наступні завдання: розкрити загальнотеоретичні підходи щодо розуміння категорії «рівень»; здійснити аналіз норм чинного законодавства, яке регулює питання протидії корупції у судовій системі; сформулювати авторський підхід щодо визначення рівнів протидії корупції у судовій системі.

Виклад основного матеріалу. Згідно до визначення представленого в Словнику української мови за загальною редакцією І. К. Білодіда, слово «рівень» – це: 1) умовна горизонтальна лінія або площина, що служить межею висоти, яку має або на якій міститься хто-, що-небудь; 2) ступінь якості, величина досягнуті у чому-небудь; 3) простий прилад для перевірки горизонтального положення лінії, площини; ватерпас; 4) ступінь добробуту; 5) умовна вихідна точка для визначення висот на земній поверхні і таке інше¹. Приклади наукових підходів до вирішення питання рівнів боротьби із корупційними явищами можна знайти в багатьох теоретико-юридичних роботах. Так, Б. М. Головкін вважає, що протидія вказаному негативному явища проходить на: а) міжнародному рівні де відбувається перейняття та імплементація світових антикорупційних стандартів в правову систему України, а також співробітництво із міжнародними партнерами; б) загальнонаціональному, який передбачає формування та проведення антикорупційної політики, вироблення та запровадження антикорупційних ініціатив; в) громадському – рівень діяльності громадських об'єднань із забезпечення та запобігання корупції на конкретних підприємствах, в установах та організаціях всіх форм власності, особливо, в органах державної влади².

Аналізуючи сутність та особливості правових інструментів протидії корупції у секторі безпеки і оборони України, Є. М. Пащенко та М. Г. Чалий дійшли наступних висновків щодо рівнів їх застосування: «Наявні правові

¹ Словник української мови : в 11 т. : Т. 8 «Природа – Рахтливий» / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні ; редкол.: І. К. Білодід (голова) [та ін.]. Том 8. К. : Наук. думка, 1977. С. 527.

² Головкін Б. М. Механізм запобігання корупції. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 4. С. 254.

антикорупційні інструменти у секторі безпеки і оборони являють собою спеціальні антикорупційні функції і повноваження різних суб'єктів трьох субординаційних рівнях: на рівні глави держави і офіційного вищого політичного керівництва держави, на рівні діяльності спеціально створених державних антикорупційних інституцій, на відомчому окремих відомств (у межах системи забезпечення національної безпеки і оборони). Слід зауважити, що подібна практика є характерною для більшості держав сучасного світу. У відповідності до відповідної градації, правові інструменти подолання корупції у секторі безпеки і оборони України здійснюється на рівні вищого політичного керівництва держави, на рівні функціонування спеціалізованих державних антикорупційних інституцій, на відомчому рівні»¹.

На рівні законодавства, передусім, якщо взяти до уваги положення Закону України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 р. №1700-VII, простежується досить чітка логіка поділу всього масиву процесів запобігання корупції між трьома ключовими рівнями: а) глобальним чи державним, який включає в себе роботу Національного агентства з питань запобігання корупції, формування та реалізацію антикорупційної політики і таке інше; б) локальним – запобігання корупційним та пов'язаним із цим правопорушенням на підприємствах, в установах, та організаціях владно-управлінської сфери; в) особовий – рівень етики діяльності державних службовців, який не допускає проявів неправомірної поведінки та особливо вчинення корупційним порушень².

Що стосується Закону України «Про судоустрій і статус суддів», то в його положеннях лише констатовано загальну структуру судової гілки влади, але не визначено як саме розподілено діяльність із протидії корупції в даній сфері. За положеннями Закону, судоустрій будується за принципами територіальності, спеціалізації та інстанційності. Найвищим судом у системі судоустрою є Верховний Суд. Систему судоустрою складають: 1) місцеві суди; 2) апеляційні суди; 3) Верховний Суд. Для розгляду окремих категорій справ відповідно до цього Закону в системі судоустрою діють вищі спеціалізовані суди. Єдність системи судоустрою забезпечується: 1) єдиними засадами організації та діяльності судів; 2) єдиним статусом суддів; 3) обов'язковістю для всіх судів правил судочинства, визначених законом; 4) єдністю судової практики; 5) обов'язковістю виконання на території України судових рішень; 6) єдиним порядком організаційного забезпечення діяльності судів; 7) фінансуванню судів виключно з Державного бюджету України; 8) вирішенням питань внутрішньої діяльності судів органами суддівського самоврядування³.

Отже, можна зробити висновок, що рівні протидії корупції у судовій

¹ Пашенко Є. М., Чалий М. Г. Правові інструменти протидії корупції у секторі безпеки і оборони України : сутність і особливості. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. 2022. Том 33 (72). № 5. С. 134.

² Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 2056.

³ Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. №1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.

системі – це своєрідні ланки, відносно до яких вибудовується нормативно-правова основа, формується інституційна структура комплексної протидії корупції в сфері діяльності органів правосуддя, а також організовується реалізація уповноваженими суб'єктами адміністративних та інших спеціальних інструментів антикорупційного змісту. Враховуючи відсутність єдиного підходу щодо рівнів протидії корупції в цілому та у межах судової галузі у тому числі, нами сформульовано власну позицію з цього приводу. Згідно до неї першим рівнем доцільно виділити міжнародний. На цьому рівні устанавлюються світові стандарти протидії корупції в тому числі в сфері правосуддя, які переймаються та імплементуються в національну правову систему. Так, в період з 2006 до 2010 року Україною ратифіковано низку міжнародних договорів прийнятих під егідою Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) та Ради Європи, які регламентують механізми боротьби з корупційними явищами. Наприклад, Конвенцію ООН проти корупції від 31.10.2003 цілями якої є: а) сприяння вжиттю й посиленню заходів, спрямованих на більш ефективне й дієве запобігання корупції та боротьбу з нею; б) заохочення, сприяння та підтримка міжнародного співробітництва й технічної допомоги в запобіганні корупції та в боротьбі з нею, зокрема в поверненні активів; с) заохочення чесності, відповідальності й належного управління громадськими справами й державним майном. Відповідно до статті 5 кожна Держава-учасниця, згідно з основоположними принципами своєї правової системи, розробляє й здійснює або проводить ефективну скоординовану політику протидії корупції, яка сприяє участі суспільства і яка відображає принципи правопорядку, належного управління державними справами й державним майном, чесності й непідкупності, прозорості й відповідальності¹.

Іншим документом цієї групи є Бангалорські принципи поведінки суддів від 27.07.2006 в яких значна увага приділяється принципу незалежності судових органів, котрий визначено, як передумову забезпечення правопорядку та основну гарантію справедливого вирішення справи в суді. Суддя, відповідно із міжнародним актом, має відстоювати та втілювати в життя принцип незалежності судових органів у його індивідуальному та колективному аспектах². Окрім визначеного, на міжнародному рівні проводиться незалежний, зовнішній моніторинг протидії корупції в державі та дотримання антикорупційних стандартів. З цією метою у 1999 році Радою Європи створено міжнародний орган «Групу держав проти корупції» (GRECO). Мета GRECO полягає в покращенні можливостей своїх членів боротися з корупцією шляхом моніторингу їхнього дотримання антикорупційних стандартів Ради Європи через динамічний процес взаємної оцінки та тиску з боку колег. Це допомагає

¹ Конвенція проти корупції : Міжнародний документ. Конвенція Організації Об'єднаних Націй від 31.10.2003. *Офіційний вісник України*. 2010. № 10. Ст. 506.

² Бангалорські принципи поведінки суддів : Принципи. Міжнародний документ. Резолюція № 2006/23 від 27.07.2006 / Офіційний веб-портал Судової влади України. URL: <https://court.gov.ua/userfiles/02.pdf>.

виявляти недоліки в національній антикорупційній політиці, спонукаючи до необхідних законодавчих, інституційних та практичних реформ. GRECO також надає платформу для обміну передовим досвідом у запобіганні та виявленні корупції¹. З метою забезпечення участі в роботі Групи держав Ради Європи проти корупції (GRECO) Україною утворено спеціальну делегацію склад якої затверджується нормативно-правовими актами Президента України².

Таким чином, на міжнародному рівні протидія корупції у судовій системі здійснюється: по-перше, через затвердження та імплементацію міжнародних антикорупційних стандартів та принципів закріплених в концепціях міжнародних організацій; по-друге – встановлення загально-світових правил трудової діяльності та професійної етики представників органів правосуддя; по-третє – організацію та здійснення міжнародного співробітництва за напрямом розбудови прозорої системи правосуддя; по-четверте – участь в роботі міжнародних, незалежних організацій, які оцінюють стан протидії корупції в органах судової влади та виправлення виявлених в ході моніторингу прогалин, порушень та інших недоліків.

Наступним варто виділити загально-національний рівень протидії корупції в органах правосуддя. Його основа – конституційні положення які гарантують законність діяльності всього публічного сектору, а також незалежність, гласність та прозорість судової системи у тому числі. Відповідно до статті 6 Конституції державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів України. Дану вимогу Основного закону уточнено статтею 19 де зазначається: «Правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України»³.

Безпосередньо сектор правосуддя регламентовано Розділом VIII Конституції України за статтями якого незалежність і недоторканність судді гарантуються, а вплив на суддю у будь-який спосіб забороняється. Основними засадами судочинства є: 1) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; 2) забезпечення доведеності вини; 3) змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості; 4) підтримання публічного обвинувачення в суді прокурором; 5) забезпечення обвинуваченому права на захист; 6) гласність судового процесу та його повне фіксування

¹ What is GRECO? Group of States against Corruption. Council of Europe. URL: <https://www.coe.int/en/web/greco/about-greco/what-is-greco>.

² Про делегацію України для участі в роботі Групи держав Ради Європи проти корупції (GRECO) : Указ Президента України від 19.11.2024 р. № 774/2024. *Офіційний вісник України*. 2024. № 105. Ст. 6667.

³ Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. №254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

технічними засобами; 7) розумні строки розгляду справи судом; 8) забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках - на касаційне оскарження судового рішення; 9) обов'язковість судового рішення¹. Саме на загально-національному рівні протидія корупції в цілому та у системі правосуддя, зокрема, знаходить нормативного обґрунтування. Так, Закон України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 р. №1700-VII визначає правові та організаційні засади функціонування системи запобігання корупції в Україні, зміст та порядок застосування превентивних антикорупційних механізмів, правила щодо усунення наслідків корупційних правопорушень². Отже, на загально-національному рівні відбувається осмислення змісту явища корупції в аспекті вітчизняних правових, політичних, економічних та соціальних реалій. Законодавчого визначення отримують дії, які вважаються корупційними, а також механізми їх попередження, профілактики та припинення. На даному рівні формується державна антикорупційна політика, система виконання передбачених нею заходів, а також декларуються гарантії законної та незалежної роботи сфери правосуддя.

Третім є інституційний рівень протидії корупції в системі правосуддя держави, який охоплює діяльність виключно органів та установ судової гілки влади. Його юридичне підґрунтя – Конституція України та Закон України «Про судоустрій і статус суддів», який визначає організацію судової влади та здійснення правосуддя в Україні, що функціонує на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і забезпечує право кожного на справедливий суд³. Так, Законом ширше та точніше описано зміст принципу незалежності судів. Відповідно до статті 6, здійснюючи правосуддя, суди є незалежними від будь-якого незаконного впливу. Суди здійснюють правосуддя на основі Конституції і законів України та на засадах верховенства права. Звернення до суду громадян, організацій чи посадових осіб, які відповідно до закону не є учасниками судового процесу, щодо розгляду конкретних справ судом не розглядаються, якщо інше не передбачено законом. Втручання у здійснення правосуддя, вплив на суд або суддів у будь-який спосіб, неповага до суду чи суддів, збирання, зберігання, використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб з метою дискредитації суду або впливу на безсторонність суду, заклики до невиконання судових рішень забороняються і мають наслідком відповідальність, установлену законом. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи повинні утримуватися від заяв та дій, що можуть підірвати незалежність судової влади⁴.

¹ Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. №254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

² Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 2056

³ Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. №1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.

⁴ Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. №254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради*

Останнім варто виділити індивідуальний рівень протидії корупції в судовій системі рушійним суб'єктом якого виступають безпосередньо судді та державні службовці органів правосуддя. Це ланка персональної діяльності вказаних посадових осіб, яких законом зобов'язано дотримуватись відповідних антикорупційних вимог та вчиняти дії, які можуть вплинути на їх доброчесність. При цьому, саме на суддів поширено більш суворі та широкі вимоги доброчесності, зважаючи на їх юридичний статус закріплений Законом України «Про судоустрій і статус суддів»¹.

Висновки. Підсумовуючи проведений аналіз можемо відмітити, що протидія корупції у судовій системі України в сучасних реаліях відбувається на міжнародному, загально-національному, інституційному та індивідуальному (персональному) рівнях. Незважаючи на самостійність кожної ланки, вони не відмежовується одна від одної та перебувають в активному зв'язку. Окрім суміжних нормативно-правових документів, кожен наступний рівень конкретизує та розширює закладені на попередньому принципи, вимоги антикорупційної діяльності в системі вітчизняного правосуддя, а також інструментарій її реалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бангалорські принципи поведінки суддів : Принципи. Міжнародний документ. Резолюція № 2006/23 від 27.07.2006 / Офіційний веб-портал Судової влади України. URL: <https://court.gov.ua/userfiles/02.pdf>.
2. Головін Б. М. Механізм запобігання корупції. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 4. С. 254–260.
3. Конвенція проти корупції : Міжнародний документ. Конвенція Організації Об'єднаних Націй від 31.10.2003. *Офіційний вісник України*. 2010. № 10. Ст. 506.
4. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. №254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
5. Пашенко Є. М., Чалий М. Г. Правові інструменти протидії корупції у секторі безпеки і оборони України : сутність і особливості. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. 2022. Том 33 (72). № 5. С. 132–136.
6. Про делегацію України для участі в роботі Групи держав Ради Європи проти корупції (GRECO) : Указ Президента України від 19.11.2024 р. № 774/2024. *Офіційний вісник України*. 2024. № 105. Ст. 6667.
7. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 2056.
8. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. №1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.

України. 1996. № 30. Ст. 141; Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. №1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.

¹ Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. №1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.

9. Словник української мови : в 11 т. : Т. 8 «Природа – Рахтливий» / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні ; редкол.: І. К. Білодід (голова) [та ін.]. Том 8. К. : Наук. думка, 1977. 927 с.

10. What is GRECO? Group of States against Corruption. Council of Europe. URL: <https://www.coe.int/en/web/greco/about-greco/what-is-greco>.

Стаття надійшла до редакції 11.03.2025

Yevhen Yu. SHAPTALA,

Candidate of Law

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

LEVELS OF COUNTERACTIONS AGAINST CORRUPTION IN THE JUDICIAL SYSTEM

It has been established that the levels of combating corruption in the judicial system are peculiar links in relation to which a regulatory and legal basis is being built, an institutional structure of comprehensive combating corruption in the sphere of activity of the judicial authorities is being formed, and the implementation of administrative and other special anti-corruption instruments by authorized entities is being organized. It has been noted that at the international level, combating corruption in the judicial system is carried out: firstly, through the approval and implementation of international anti-corruption standards and principles enshrined in the concepts of international organizations; secondly, the establishment of universal rules of labor activity and professional ethics of representatives of the judicial authorities; thirdly, the organization and implementation of international cooperation in the direction of building a transparent justice system; fourthly, participation in the work of international, independent organizations that assess the state of combating corruption in the judicial authorities and correcting gaps, violations and other shortcomings identified during monitoring.

It is argued that at the national level, the content of the phenomenon of corruption is understood in terms of domestic legal, political, economic and social realities. Actions that are considered corrupt, as well as mechanisms for their prevention, prevention and termination, are given a legislative definition. In addition, at this level, the state anti-corruption policy is formed, the system for implementing the measures provided for by it is implemented, and guarantees of the legal and independent work of the justice sector are declared.

Keywords: *levels, corruption, combating corruption, levels of combating corruption, judicial system.*